

Східноєвропейський
національний
університет
імені Лесі Українки

Ψ

ПСИХОЛОГІЯ ЦІННОСТІ ДУХОВНІСТЬ

Наукова редакція:
М. Ледзінська, І. Філіппова

ЛУЦЬК 2018

**СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІОЛОГІЇ

**ПСИХОЛОГІЯ
ЦІННОСТІ
ДУХОВНІСТЬ**

**PSYCHOLOGY
VALUES
SPIRITUALITY**

Монографія

**Луцьк
Волиньполіграф
2018**

УДК 159.9+316.6](082)

ББК 88я431

П 86

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 19 від 26 грудня 2017 р.)*

Рецензенти:

Жанна Вірна – доктор психологічних наук, професор
Східноєвропейського національного університету імені Лесі
Українки

Володимир Онищенко – доктор психологічних наук, професор
Варшавського університету

Світлана Яланська – доктор психологічних наук, професор
Полтавського національного педагогічного університету імені
В.Г. Короленка

Духовність. Цінності. Психологія [монографія] / гол. ред.
М. Ледзінська, І. Філіппова. – Луцьк: Волиньполіграф, 2018. – 212 с.

Автори:

Адамович М., Бенедюк В., Візнюк Ю., Воробей А., Гайдучик П., Гац Г.,
Гошовська Д., Гошовський Я., Грабан А., Єлов В., Ємельянова Ю., Засекіна
Л., Іванова Н., Киричук О., Колісник О., Корпач Н., Коструба Н., Кульчицька
А., Курило Л., Лазорко О., Ледзінська М., Лякішева А., Матвійчук О.,
Марчук Ю., Моргун В., Савелюк Н., Сімовоник А., Сидорук І., Стасюк Л.,
Степуляк М., Федоренко Р., Фенина О., Філіппова І.

ISBN 978-617-7129-62-1

Монографія є результатом узагальнення концептуально-теоретичного доробку та емпіричних розвідок українських і польських дослідників із наукової теми цінностей та духовного розвитку особистості.

Для психологів, педагогів, викладачів, аспірантів, студентів університетів, усіх, хто цікавиться формуванням цінностей на різних вікових етапах розвитку людини та розвитком морально-духовної особистості в сучасних умовах.

ISBN 978-617-7129-62-1

УДК 159.9+316.6](082)

ББК 88я431

© Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, 2018

© М. Ледзінська, І. Філіппова (наукова
редакція), 2018

© Мажула Ю.М. (обкладинка), 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ	
<i>Гайдучик Петро Данилович</i> СЕПАРАЦІЙНА ТРИВОГА ОСОБИСТОСТІ В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ	8
<i>Haydychik P.</i> Separative anxiety of personality in the structure of psychological knowledge.....	8
<i>Гошовський Ярослав Олександрович</i> ГЕНЕТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	13
<i>Hoshovskyi Y.</i> Genetic psychology as methodological paradigm of personality study.....	13
<i>Graban Artem</i> RADYKALIZACJA JEDNOSTKI – TRANSFORMACJA WARTOŚCI W POSZUKIWANIU PRZYNALEŻNOŚCI I BEZPIECZEŃSTWA	20
РАДИКАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ В ПОШУКАХ НАЛЕЖНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ.....	20
<i>Graban A.</i> Radicalization of personality – transformation of values in search of belonging and security	20
<i>Колісник Олексій Петрович</i> ДУХОВНИЙ САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ЦІННІСНО-СМИСЛОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	29
<i>Kolisnyk O.</i> Spiritual self-development of personality in the valuation-meaningful conception of personality	29
<i>Ледзінська Марія, Філіппова Інеса</i> ЧАСОВА ОРІЄНТАЦІЯ ТА СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ПРИЙНЯТТЯ ЗМІН В ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ДІАГНОСТИЧНИЙ АСПЕКТИ	37
<i>Ledzinska M., Filippova I.</i> Time orientation and attitudes of personality toward the acceptance of changes in the globalization era: methodological and diagnostic aspects.....	37
<i>Марчук Юлія Сергіївна</i> ЦІННОСТІ ЯК СКЛАДОВА ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	45
<i>Marchuk Y.</i> Values as a part of the spiritual development of personality	45

<i>Моргун Володимир Федорович</i>	
ІНБУТТЯ ОСОБИСТОСТІ ПІСЛЯ СМЕРТІ ЯК ЦІННІСТЬ.....	52
<i>Morgun V.</i>	
Further the beyond existence of personality after death as a value	52

<i>Stepulak Marian Zdzislaw</i>	
ZMANY W PREFERENCJACH WARTOŚCI U MŁODZIEŻY POLSKIEJ PO 1989 ROKU.....	60
ЗМІНИ В ПРЕФЕРЕНЦІЯХ ЦІННОСТЕЙ У ПОЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ ПІСЛЯ 1989 РОКУ.....	60
<i>Stepulak M. Z.</i>	
Changes in value preferences in Polish youth after 1989.....	60

РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЛЮДИНИ

<i>Adamowicz Marzenna Magda</i>	
CECHY OSOBOWOŚCI TWÓRCZYCH PEDAGOGICZNIE NAUCZYCIELI.....	68
ОСОБИСТІ РИСИ ПЕДАГОГІЧНО ТВОРЧИХ ВЧИТЕЛІВ	68
<i>Adamowicz M. M.</i>	
Personal traits of pedagogically creative teachers	68

<i>Гац Георгій Опанасович, Стасюк Людмила Павлівна</i>	
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	76
<i>Hatz H., Stasiuk L.</i>	
Spiritual values formation in the process of children's cognitive activity in the upper preschoolage	76

<i>Гошовська Дарія Тарасівна</i>	
МОРАЛЬНЕ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ЯК ОСОБИСТІСНА ЦІННІСТЬ У КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ	83
<i>Hoshovska D.</i>	
Moral self-consciousness as a personality value in the context of gender socialization ...	83

<i>Ємельянова Юлія Павлівна</i>	
ВІРТУАЛІЗАЦІЯ СЕРЕДОВИЩА: ЇЇ СОЦІАЛЬНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ СЕНС.....	90
<i>Yemeljanova Y.</i>	
Virtualization of the environment: its social and cultural meaning	90

<i>Засєкіна Лариса Володимирівна, Сімовоник Альона</i>	
ВПЛИВ ЖИТТЄВИХ СЦЕНАРІЇВ НА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	98
<i>Zasiekina L., Simovonyuk A.</i>	
Exertion of influence by life scenarios on the orientation of personality in the adolescent age.....	98

<i>Іванова Наталія Володимирівна</i>	
ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В ТОПОСІ ДУХОВНО-ОНТОЛОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ МИСЛЕННЯ	108
<i>Ivanova N.</i>	
Pre-school education in the topos of spiritual-ontological thinking strategies	108

<i>Киричук Олександр Олексійович</i> ФАСИЛІТАЦІЯ В ПРОСТОРІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	114
<i>Курчук О.</i> Facilitation in the space of personality life activity	114
<i>Кульчицька Анна Валеріївна, Воробей Анастасія</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ.....	119
<i>Kul'chytzka A., Vorobej A.</i> Value orientations of personality as a factor of consumering behavior.....	119
<i>Лякішева Анна Володимирівна, Корнач Надія Іванівна</i> ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	125
<i>Liakisheva A., Kornach N.</i> Formation of social behavior of future specialists in the social sphere	125
<i>Сидорук Ірина Ігорівна</i> ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	132
<i>Sydoruk I.</i> Toward the problem of social activity formation in future social workers.....	132
<i>Філіппова Інесса Юріївна</i> ЦІННІСНО-СМИСЛОВА СФЕРА АЛЬТРУІСТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	138
<i>Filipova I.</i> The valuation-meaningful sphere of an altruistic personality	138

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ ПСИХОТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

<i>Єлов Віталій Андрійович , Кульчицька Анна Валеріївна</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРВ'ЮВАННЯ ОСОБИ, ЯКА ЗВЕРНУЛАСЯ ЗА ПРАВОВОЮ ДОПОМОГОЮ	148
<i>Yelov V., Kul'chytzka A.</i> Social-psychological features of interviewing the personality referred to the legal services	148
<i>Коструба Наталія Сергіївна</i> РОЗВИТОК ДУХОВНОСТІ ЯК ІНТЕГРАЛЬНОГО ОСОБИСТІСНОГО УТВОРЕННЯ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ	155
<i>Kostruba N.</i> Development of spirituality as an integral personality formation by means of social- psychological training.....	155
<i>Лазорко Ольга Валеріївна</i> ЕФЕКТИ САМОУПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ ОСОБИСТОСТІ .	160
<i>Lazorko O.</i> Self-management effects of personality professional safety	160
<i>Матвійчук Ольга Степанівна, Курило Лідія Степанівна</i> КОНСУЛЬТАТИВНА РОБОТА ПСИХОЛОГА З БАТЬКАМИ З ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ.....	167

Matviychuk O., Kurylo L.

Consulting work of psychologists with parents concerning with formation of the valuation-meaningful sphere of adolescents.....167

Савелюк Наталія Михайлівна

НЕСВІДОМІ АСПЕКТИ МОЛИТОВНОГО ДИСКУРСУ ТА ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ.....171

Saveliuk N.

Unconscious aspects of prayerful discourse and the problem of psychological well-being...171

РОЗДІЛ 4. ПОРУШЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ЛЮДИНИ

Бенедюк Володимир Іванович

ЕМОЦІЙНА СФЕРА НЕВРОТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ВИЗНАЧАЛЬНІ ОЗНАКИ І ХАРАКТЕРИСТИКИ.....181

Benediuk V.

Emotional sphere of neurotic personality: determinant features and characteristics 181

Візнюк Юлія Миколаївна

ЕМПІРИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОПРИЙНЯТТЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДЕПРИВОВАНИХ ПІДЛІТКІВ.....189

Vizniuk Y.

Empirical tools for research of self-acceptance and social identity of deprived teenagers.189

Федоренко Раїса Петрівна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН ПІДЛІТКІВ ІЗ СУЇЦИДАЛЬНИМИ ТЕНДЕНЦІЯМИ.....196

Fedorenko R.

Psychological features of adolescents with suicidal tendencies: family mutual relationships.....196

Фенина Оксана Ярославівна

ПРИЧИНИ ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧИХ НЕВРОЗІВ: ЦІННІСНИЙ ВИМІР 203

Fenyna O.

Origins of the child neurosis development: value dimension.....203

Лякішева Анна Володимирівна

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи, декан факультету педагогічної освіти і соціальної роботи Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

Корпач Надія Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Постановка наукової проблеми та її значення. В період глобалізаційних та інтеграційних процесів, і в сучасній Україні, і в світі загалом, поряд із суспільними змінами, змінюється спосіб життя людини, звичні зразки поведінки, прийняті як суспільні норми. В таких умовах перед особистістю постає чимало проблем стосовно освоєння інструментальних технік взаємодії з новою дійсністю, з іншими людьми.

Успішність їх розв'язання значною мірою залежить від уміння індивіда дотримуватись норм соціальної поведінки.

Якщо ж ми говоримо за фахівців соціальної сфери, то від їх соціальної поведінки залежатиме успішність їх професійної діяльності, яка базується на соціальній взаємодії з урахуванням соціальних норм і цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до категорії «поведінка», намагання пояснити її сутність простежується ще у творчій спадщині мислителів Стародавньої Греції. Античні філософи Демокрит, Сократ, Геракліт, Платон, Арістотель прагнули з'ясувати причини, які спонукають людину виявляти за конкретних умов ту чи іншу активність, визначити механізми, що регулюють її соціальну поведінку [2, с. 10].

Подальша активізація уваги до питань соціальної поведінки тісно пов'язана з розвитком таких наук, як психологія, соціологія, фізіологія, кожна з яких оперує категорією поведінки відповідно до вимог своєї наукової галузі і знайшло відображення у цілій низці наукових праць.

Вагомий внесок у розробку проблеми соціальної поведінки особистості зробили В. Бехтерев, Л. Божович, Л. Виготський, С. Рубінштейн, які наголошували на її зумовленості і внутрішніми, і зовнішніми чинниками та визначали цей феномен як розумний, свідомо опосередкований тип поведінки, властивий лише людині.

Вивченню мотивів соціальної поведінки, способів їх формування під впливом зовнішніх умов життєдіяльності людини присвячені праці П. Анохіна, В. Асеева.

Сутність соціальної поведінки у своїх працях розкрили М. Александрова, Б. Ананьєва, І. Бех, Л. Виготський, Б. Зав'ялов, А. Капська, В. Коцюбинський, Т. Кравченко, О. Кушак, О. Лешер, В. Лісовський, Н. Мокляк, В. Роменець, В. Харчева та інші.

Для нашого дослідження вагомими є праці Б. Ананьєва, Д. Ельконіна, Е. Еріксона, І. Кона, які вказують, що найбільш значущими для соціальної поведінки студентів є новоутворення, серед яких сенс життя та поява життєвих планів, розвиток основних соціогенних можливостей, формування більш стійких, порівняно з попередніми віковими періодами, ціннісних суджень й орієнтацій.

Разом з тим, Р. Бібіков, О. Винославська, М. Козел, В. Купченко, В. Мухіна, Н. Наумчик, С. Савченко, А. Тюков, С. Шашенко стверджують, що для сучасної студентської молоді характерні ціннісні конфлікти, що зумовлюються розривом між соціальними цінностями, фіксованими в нормах суспільної моралі, змістовими настановленнями оточення однолітків та життєвими ціннісними орієнтаціями, які сформувалися під впливом сімейної й індивідуальної історії.

Проаналізувавши наукові праці ми з'ясували, що за своєю сутністю поведінка людини – це конкретні вчинки, дії, які так чи інакше стосуються інтересів інших людей, колективів та груп надаючи поведінці соціального змісту.

Поведінка тісно пов'язана із соціальними програмами й ціннісними настановленнями, зафіксованими в матеріальній та духовній культурі суспільства, і є продуктом розвитку більш широкої системи, ніж система індивідуальних функцій особистості, а саме системи соціальних зв'язків та відносин, колективних форм поведінки й соціального співробітництва, що забезпечує успішне функціонування як соціуму загалом, так і кожного індивіда зокрема [2, с. 4].

Якщо говорити про соціальну поведінку – це не просто поведінкове пристосування людини до умов соціуму, а й активна, внутрішньо мотивована діяльність із прийняття чи неприйняття нею умов свого існування, спрямована на

зміну умов життєдіяльності в бажаному напрямі. Вона детермінується, з одного боку, пануючими в суспільстві соціальними й моральними нормами, які виступають механізмами її регуляції, а з іншого – наявними в людини потребами, цінностями, інтересами. Її реалізація відбувається як безперервна взаємодія внутрішніх якостей і властивостей людини та зовнішніх умов її життєдіяльності, що має циклічний характер установлення відповідності між об'єктивними обставинами й потребами та можливостями індивіда [2, с. 5].

Мета статті – презентувати результати емпіричного дослідження соціальної поведінки майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі групової взаємодії та розробити рекомендації для її формування.

Виклад основного матеріалу. Серед проблем, пов'язаних із дослідженням соціальної поведінки, особливе місце посідають питання про роль особистості в системі соціальних взаємодій. Їх важливість зумовлена тим, що становище особистості в системі суспільних зв'язків визначає характер соціальної системи, динаміку її розвитку й, нарешті, її історичну перспективу. Особистість стає повноправним суб'єктом суспільного життя лише в тому випадку, якщо в самій структурі суспільства закладено засади та гарантії суверенності особистості, можливості прояву нею соціальної поведінки [4].

Тобто, йдеться про наявність тісного взаємозв'язку між суспільними нормами й характером поведінки людини. Стверджується, що саме від визнаних у конкретному соціумі норм залежить можливість вияву індивідами соціальної поведінки або її антиподів.

На необхідності надання спеціальної уваги формуванню в студентів соціально прийнятної поведінки акцентують І. Черемушнікова та С. Нотова, обстоюючи це характерним для сьогодення посиленням схильності молоді до різних девіацій. Збільшення кількості студентів із девіантною поведінкою зумовлено зростанням кількості провокуючих факторів, які спричиняють формування відхилень у поведінці. Як наслідок, простежуються не лише «прогресуюче відчуження, підвищена тривожність, духовне спустошення молоді, а й прояви в поведінці цинізму, жорстокості, агресивності» [5, с. 124].

Вивчаючи особливості віктимної поведінки студентів, Т. Баширова виокремлює низку факторів, які зумовлюють її формування, а саме: відсутність світоглядних засад для соціально-культурної й особистісно-професійної ідентифікації, невизначеність життєвої перспективи, високий рівень маніпулятивного впливу агентів соціалізації, негативний вплив мікросоціуму, зокрема окремих напрямів молодіжної субкультури, відсутність активної життєвої позиції [1].

Варто зазначити, що на сьогоднішній день, одним із пріоритетів державної політики є підготовка фахівців соціальної сфери з високим рівнем професіоналізму, здатних успішно обґрунтувати і реалізувати сучасні завдання соціальної політики, виявляти міру ризику в соціальній сфері, уміло використовувати на практиці ефективні соціальні технології. Крім того, сучасне суспільство потребує соціально активної, ініціативної, відповідальної за власні вчинки молоді з особистісно значущою позицією, а в зв'язку з цим, виникає потреба модернізації навчально-виховного процесу. Розвиток соціальної активності майбутніх фахівців, як зазначає І. І. Сидорук, «...сприятиме: освоєнню студентами цінностей, які дозволять реалізувати себе в сфері соціальних відносин; вихованню самостійності, відповідальності, ініціативності, креативності; формуванню способів мислення і відповідних способів

поведінки; освоєнню способів практичного вирішення різних завдань соціальної взаємодії, спрямованих на взаємовигідне співробітництво» [3].

Звичайно, що успіх у професійній діяльності багато в чому залежить від соціальної поведінки таких фахівців, їх уміння здійснювати діяльність на основі загальнолюдських цінностей, уміння налагоджувати взаємодію між різними соціальними інститутами, уміння професійно виходити з конфліктних ситуацій тощо. Отож, соціальна поведінка майбутніх фахівців соціальної сфери, на нашу думку, безсумнівно вплине на виконання їх професійних функцій у майбутньому.

Враховуючи вищезазначене, наше емпіричне дослідження було спрямоване на з'ясування сутності соціальної поведінки та її прояву в майбутніх соціальних педагогів у процесі групової взаємодії. В процесі дослідження нами були визначені три основні компоненти соціальної поведінки: когнітивно-регулятивний, мотиваційно-ціннісний та вчинковий [2]. Когнітивно-регулятивний передбачає знання про сутність соціальної поведінки, соціальні норми й цінності, способи міжособистісної взаємодії, розуміння впливу поведінки на характер міжособистісної взаємодії. Мотиваційно-ціннісний компонент відповідає за характер мотивації на дотримання соціальної поведінки, ставлення до соціальних норм і цінностей, до взаємодії з іншими. Вчинковий компонент передбачає дотримання соціальних норм і цінностей у поведінці та взаємодії з оточуючими. Всі ці компоненти взаємодоповнюють один одного.

Варто зазначити, що існують різні класифікації соціальної поведінки, зокрема М. Вебера (за критерієм раціональності), Ч. Анковика (за критерієм соціально-культурної обумовленості), Дж. Келуджера (за критерієм ціннісної орієнтації), К. Левина (за критеріями потреб та індивідуального реагування на ситуації) [2].

Формуючи соціальну поведінку майбутніх фахівців соціальної сфери, на нашу думку, потрібно акцентувати увагу на мотивації досягнень людини (активні прагнення до високих результатів своєї діяльності, професійної успішності, високого життєвого комфорту, духовного вдосконалення тощо) та мотиви афіліації (встановлення, підтримки, збереження гарних людських стосунків з іншими, в першу чергу з референтної групи, усвідомлення їх цінності).

Для реалізації нашої мети ми провели опитування, відповідно до виділених нами компонентів, серед студентів другого курсу спеціальності «Соціальна робота». На початку опитування ми прагнули з'ясувати на скільки студенти орієнтуються в сутності поняття «соціальна поведінка». В процесі дослідження з'ясувалось, що тільки 15,4% студентів змогли ґрунтовно пояснити її суть, з наведенням прикладів особистої соціальної поведінки. 46,2% студентів в певній мірі трактують це поняття, однак 38,4% не досить були точні і впевнені у своїх відповідях, або ж взагалі не могли зорієнтуватися у трактуванні даного поняття.

На запитання «Чи впливає їх соціальна поведінка на виконання професійних якостей в майбутньому?» більша половина опитаних сказала «ні».

З'ясовуючи причини, які призводять до порушення норм соціальної поведінки майбутні фахівці соціальної сфери наголосили на недостатній поінформованості (11,5% студентів), наявності великої кількості негативних прикладів (15,4% опитаних) відсутності «підтримки» з боку оточуючих (19,2% студентів), невмінні репрезентувати необхідні нормативні поведінкові моделі (23%).

Щоб отримати реальну картину міжособистісних відносин, які склалися в академічній групі, ми запитали студентів про їхні стосунки між одногрупниками на що отримали наступну відповідь (рис. 1.):

Рис.1. Міжособистісні відносини у студентській групі.

Результати опитування засвідчують про те, що 19,2% студентів характеризували як «хороші», 26,9% студентів – як «нормальні», 23,1% – як «напружені», 30,8% – як «байдужі». На думку 28,5% студентів, такі відносини утруднюються наявністю різних угруповань у межах академічної групи, що призводить до її роз'єднання, внутрішньогрупового протистояння.

Причини негативних відносин між студентами респонденти бачать у відсутності взаєморозуміння, прагненні деяких членів групи до домінування й приниження інших, відсутності спільних справ, які б сприяли згуртуванню академічної групи, недостатності вмінь взаємодіяти на партнерських засадах.

Позитивне ставлення до своїх одногрупників виявило 19,2% студентів, байдуже – 46,2%, негативне ставлення – 34,6% студентів.

Наявність частоти міжособистісних конфліктів подано на рис. 2.

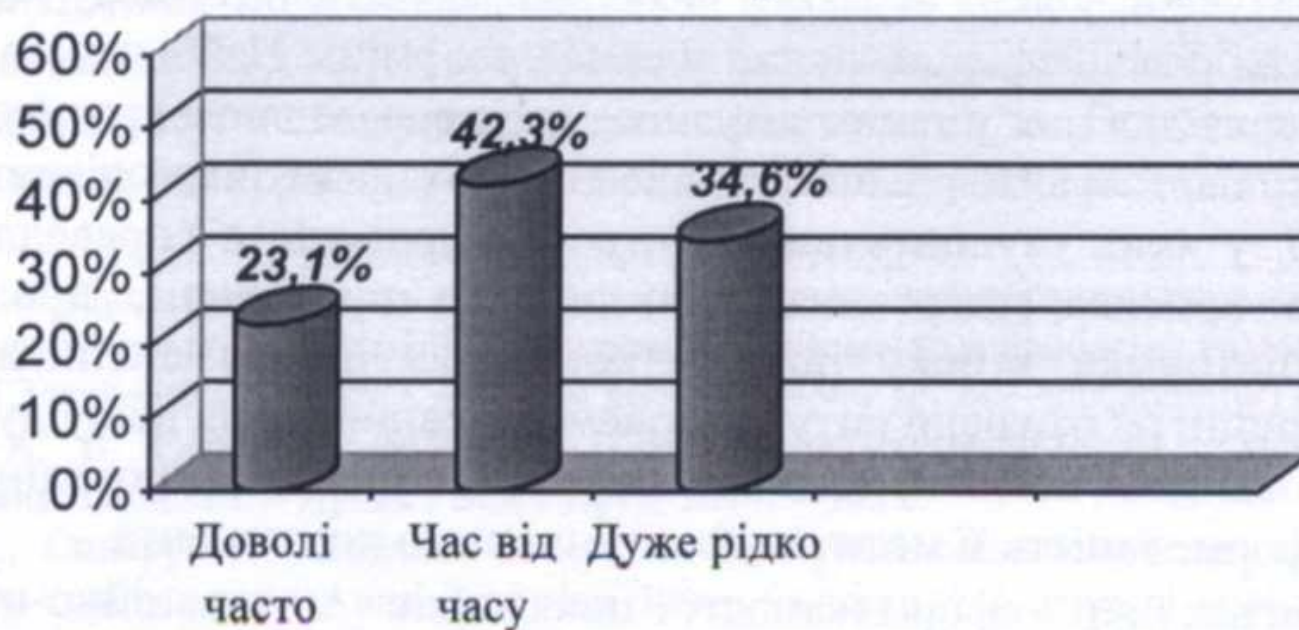

Рис.2. Частота міжособистісних конфліктів

Результати опитування засвідчують, те, що 23,1% опитаних зазначили, що в їхній групі доволі часто виникають міжособистісні конфлікти, 42,3% – назвали періодичність конфліктних ситуацій. 34,6% студентів стверджували, що в їхній групі конфлікти виникають дуже рідко, але близько половини цих респондентів причиною вважають не згуртованість групи, а зведення кількості міжособистісних відносин до мінімуму.

Комунікативні уміння у майбутніх фахівців соціальної сфери ми діагностували за допомогою методики Л. Міхельсона та представлено в табл.1.

Результати, подані в таблиці, дають нам змогу стверджувати, що для студентів характерне домінування різних стратегій реагування в ситуаціях спілкування та взаємодії: компетентної, залежної, агресивної.

Результати дослідження комунікативних умінь студентів
за методикою Л. Міхельсона, %

Блоки вмінь	Кількість студентів		
	компетентні	залежні	агресивні
Уміння надавати й приймати знаки уваги (компліменти) від іншого	23,1	46,1	30,8
Уміння реагувати на справедливую критику	15,4	53,8	30,8
Уміння реагувати на несправедливую критику	11,5	53,8	34,7
Уміння реагувати на те, що провокує поведінку з боку співрозмовника	11,5	46,2	42,3
Уміння звернутися до іншого з проханням	34,6	38,4	27
Уміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати „ні”	19,2	53,8	27
Уміння самому надати співчуття, підтримку	19,2	42,3	38,5
Уміння приймати співчуття й підтримку з боку іншого	19,2	42,3	38,5
Уміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність	30,8	42,3	26,9
Уміння реагувати на спробу іншого вступити в контакт	30,8	42,3	26,9

Найбільшу кількість студентів за всіма вміннями віднесено до залежної стратегії, яка свідчила про труднощі в процесі спілкування й взаємодії внаслідок недостатньої сформованості когнітивного компонента соціальної поведінки. Не виявляючи самостійного бажання спілкуватися, студенти перекладають відповідальність за ухвалення рішень щодо спілкування та взаємодії на інших членів академічної групи або взагалі не вступають у контакт.

Аналіз ситуацій, у яких студенти виявляли залежну, неактивну поведінку, свідчить про низький рівень сформованості відповідних умінь. Найбільшою мірою ця поведінка характерна для них у таких ситуаціях, як несправедлива критика, провокуюча поведінка з боку партнера, звернення до іншого з проханням, вияв співчуття тощо.

Ситуації, у яких студенти виявляють агресивність, є справедлива критика, несправедлива критика, звертання до іншого з проханням, прояв співчуття, співчуття й підтримка з боку іншого, контакт з іншою людиною. Наявність агресивних реакцій на означені ситуації взаємодії свідчить, на нашу думку, не лише про несформованість когнітивного компонента соціальної поведінки, а й про недостатню сформованість її мотиваційно-ціннісного компонента.

Для діагностики сформованості показників мотиваційно-ціннісного та вчинкового компонентів соціальної поведінки ми діагностували за методикою А. Басса - Дарки (табл. 2).

Рівні прояву студентами агресії й ворожості за методикою А. Басса - Дарки

Види агресії і ворожості	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Фізична агресія	19,2	65,4	15,4
Вербальна агресія	46,1	42,3	11,6
Непряма агресія	38,5	38,5	23
Роздратування	23	65,4	11,6
Негативізм	38,5	46,2	15,3
Образа	26,9	34,6	38,5
Підозрілість	27	53,8	19,2

Результати опитування свідчать, що найбільша кількість студентів характеризується середнім рівнем агресії та ворожості за всіма їх видами. Водночас більшість студентів виявлять високий рівень вербальної агресії, негативізму та мотивацію на прояв непрямой агресії. Найвищі показники за низьким рівнем агресії й ворожості припали на образу, а найнижчі – на вербальну агресію та роздратування.

Певною мірою результати, одержані за допомогою різних методик, набули підтвердження в процесі цілеспрямованих спостережень. Позитивні конструктивні міжособистісні відносини, що ґрунтуються на нормах цінності соціальної поведінки, зафіксовані в невеликій студентів академічної групи, що брали участь в емпіричному дослідженні.

Враховуючи результати дослідження, ми рекомендуємо ввести:

- спецкурс «Соціальна поведінка: групова взаємодія» в процесі вивчення якого застосовувати різноманітні форми і методи: ситуація-ілюстрація, ситуація-вправа, ситуація-оцінка, ситуація-проблема; ділові та організаційні ігри;

- психолого-педагогічний практикум «Соціальні цінності як регулятори соціальної поведінки». В процесі його вивчення варто акцентувати увагу на соціально-психологічному тренінгу (ділові, рольові, комунікативні ігри, різноманітні вправи). Пропонується розробляти і впроваджувати групові соціально-педагогічні проекти (збирання інформації, аналіз, синтез, планування, внутрішньогрупова взаємодія, соціально корисна діяльність, конкурси, доповіді тощо.)

Всю діяльність зі студентами здійснювати на основі таких принципів: активності, динамічності, диференційованого прогнозування, розвитку, дослідницької позиції, об'єктивізації поведінки, партнерської підтримки.

Отже, соціальна поведінка майбутніх фахівців соціальної сфери потребує її формування, оскільки їм доведеться працювати з людьми різноманітних груп ризику, людьми похилого віку, з обмеженими можливостями та ін. Впровадження запропонованого нами спецкурсу і практикуму допоможе досягти бажаних результатів.

Список використаних джерел:

1. Баширова Т. Н. Противоречивость социально-психологических характеристик личности как основа виктимного поведения студентов / Т. Н. Баширова // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.science-education.ru/113-10882
2. Лякішева А. В. Соціальна поведінка і групова взаємодія [Текст] : монографія / Анна Володимирівна Лякішева. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 368 с.
3. Лякішева А., Сидорук І. Соціальна активність майбутніх соціальних педагогів як чинник їх професійного становлення / Анна Лякішева, Ірина Сидорук // Актуальні проблеми педагогічної освіти : європейський і національний вимір : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2017 року) [Текст] / А.В.Лякішева (заг. ред.), І. М. Брушневська, П. М. Гусак, та ін. – Луцьк : ФОП Покора І. О., 2017. – 278с., С. 156-159
4. Социальные отношения: проблемы и перспективы развития / Н. Н. Мокляк, В. Ю. Барков, В. И. Коцюбинский. – Киев : Наук. думка, 1993. – 202 с.
5. Черемушникова И. И. Технологии диагностики девиантного поведения с превалированием агрессии в студенческой среде / И. И. Черемушникова, С. В. Нотова // Вестник ОГУ. – 2008. – № 12. – С. 124–129.

References:

1. Bashyrova T. N. Protivorechivost' sotsyal'no-psykholohycheskykh kharakterystyk lychnosty kak osnova vyktymnoho povedenyua studentov / T. N. Bashyrova // Sovremennyye problemy nauky y obrazovanyua. – 2013. – № 6 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa : www.science-education.ru/113-10882
2. Lyakisheva A. V. Sotsial'na povedinka i hrupova vzayemodiya [Tekst] : monohrafiya / Anna Volodymyrivna Lyakisheva. – Luts'k : Vezha-Druk, 2014. – 368 s.
3. Lyakisheva A., Sydoruk I. Sotsial'na aktyvnist' maybutnikh sotsial'nykh pedahohiv yak chynnyk yikh profesiynoho stanovlennya / Anna Lyakisheva, Iryna Sydoruk // Aktual'ni problemy pedahohichnoyi

osvity : yevropeys'kyy i natsional'nyy vymir : Materialy II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (16-17 travnya 2017 roku) [Tekst] / A.V.Lyakisheva (zah. red.), I. M. Brushnevs'ka, P. M. Husak, ta in. – Luts'k : FOP Pokora I. O., 2017. – 278s., S. 156-159

4. Sotsyal'nye otnosheniya: problemy i perspektyvy razvytyya / N. N. Moklyak, V. Yu. Barkov, V. Y. Kotsyubynskyy. – Kyev : Nauk. dumka, 1993. – 202 s.
5. Cheremushnykova Y. Y. Tekhnolohyy dyahnostyky devyantnoho povedeniya s prevalyrovanyem ahressyy v studencheskoy srede / Y. Y. Cheremushnykova, S. V. Notova // Vestnyk OHU. – 2008. – № 12. – S. 124–129.

Анотація

У статті розглядаються поняття «поведінка», «соціальна поведінка», наголошено на тому, що проблема соціальної поведінки загалом і фахівців соціальної сфери, зокрема, є досить актуальною. Мета статті – презентувати результати емпіричного дослідження соціальної поведінки майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі групової взаємодії та розробити рекомендації для її формування.

В процесі дослідження ми виявили проблеми у соціальній поведінці студентів за кожним компонентом, виділеним нами: когнітивно-регулятивним, мотиваційно-ціннісним та вчинковим. У студентській групі: дуже часто виникають конфлікти; студенти не вміють реагувати на будь-яку критику; не вміють надавати і приймати знаки уваги; мають високий рівень вербальної, непрямой агресії та негативізму.

Враховуючи результати опитування, ми рекомендуємо ввести спецкурс «Соціальна поведінка: групова взаємодія», Психолого-педагогічний практикум «Соціальні цінності як регулятори соціальної поведінки», в процесі вивчення яких застосовувати різноманітні форми і методи: ситуація-ілюстрація, ситуація-оцінка, ситуація-проблема; ділові, організаційні та комунікативні ігри; тренінги; розробляти і впроваджувати групові соціально-педагогічні проекти.

Ключові слова: «поведінка», «соціальна поведінка», майбутні фахівці соціальної сфери, групова взаємодія, формування соціальної поведінки.

Summary

The article deals with the concept of «behavior», «social behavior». The authors emphasize that the problem of social behavior is actual. The purpose of the article is to present the results of an empirical study of social behavior of future social professionals in the process of group interaction. The authors have developed recommendations for its formation.

In the course of the research, we found problems in the social behavior of students: in the student group often conflicts arise; students are not able to respond to any criticism; students are not able to provide and receive signs of attention; students have a high level of verbal, indirect aggression and negativity.

On the basis of the received data, the authors recommend the introduction of a special course «Social behavior: group interaction», Psychological-pedagogical workshop «Social Values as Regulators of Social Behavior».

Key words: «behavior», «social behavior», future specialists of social sphere, group interaction, formation of social behavior.